

LÜHIARUANNE –
**DIGITAALSE VALITSEMISE
ARENGUTEST TULENEVAD
KAUDSED VÕIMALUSED
EESTI ELANIKE ELUKOHA-
JA KONTAKTANDMETE
TÄPSUSTAMISEKS**

Projekti 3. töopaketi (TP3) fookuses on inimeste käitumist mõjutavad tegurid. TP3 viisid ellu Tartu Ülikooli Sotsiaalteaduslike Rakendusuringute Keskus (RAKE) ja TalTechi Ragnar Nurkse innovatsiooni ja valitsemise instituut. Ragnar Nurkse instituudi töörühma fookus oli inimeste käitumist mõjutavatel kaudsetel teguritel, mis on seotud valitsemise ja avaliku haldusega digiajastul, võttes arvesse võimalikke ruumilise liikuvuse suundumusi. Uurimistöö käigus tehti 2019–2021. aastatel 24 poolstruktureeritud intervjuud, dokumendi ja süstemaatiline kirjanduse analüüs ning 19 osalejaga kaks fookusgrupi intervjuud. Esmaste tulemuste põhjal loodi neli tulevikustsenaariumi. Tulemused on sisendiks TP4 raames teostatavale mõjuanalüüsile.

UURIMISRÜHMA KÜSIMUSED

MILLISEID VÕIMALUSI LOOB DIGIAJASTU VALITSEMINE ELUKOHA- JA KONTAKTANDMETE ÕIGSUSE TAGAMISEKS?

TÄPSEMALT KESKENDUTAKSE KOLMELE ALAKÜSIMUSELE:

1. Millised riigist/omavalitsusest tingitud põhjused soosivad seda, et inimesed esitavad elukoha ja elektroonilise aadressi kohta valed andmed või jätavad need uuendamata/esitamata? Kuidas saaks neid põhjuseid kõrvaldada?
2. Milliseid võimalusi loob kasutajate elukoha- ja kontaktandmete õigsuse tagamiseks avaliku sektori e-teenuste (nt sündmuspõhised, automatiseeritud ja „ennetavad“ teenused) kasvav juurutamine? Milliseid muutuseid see eeldab Eesti avalikult sektorilt?
3. Kuidas inimeste kasvav mobiilsus ning avalike teenuste suurenev digitaalne kättesaadavus mõjutab elukohaandmete rolli avalike teenuste osutamisel tulevikus? Kuidas need muutused võivad tulevikus mõjutada inimeste käitumist elukohaandmete õigena hoidmisel?

TULEMUSED

TEGURITE KATEGORIA	TEGURID	PÕHIMÕTTELISED LAHENDUSED	TÄPSEMAD LAHENDUSTEED VÕIMALUSED
1. RIIGIKORRALDUS JA MOBIILNE ELUVIIS	Riigikorralduse ajalooline pärand (KOV-i korraldatavad elukohapõhised avalikud teenused)	Kohalike omavalitsuse teenuskorralduse ja rahastuse põhimõtete vastavusse viimine mobiilse eluviisi ja digitaalse elukorralduse vajadustega	Teenuste lahtisidumine aadressist (teenuseid pakub riik) Enamate teenuste sidumine aadressiga Leping inimese ja KOVi vahel teenuste lõikes (erinevate elukohtade järgi) KOV-i rahastus seal viibivate inimeste järgi Töökoht-elukoht järgi KOVi rahastuse muutmise
	Elukoha mõiste	Elukoha mõiste (eelkõige õiguslik) ülevaatamine ja ühiskondlik arutelu selle kaasajastamiseks lähtuvalt uutest mobiilsusmuutritest ja digitaalse eluviisi võimalustest ja vajadustest	Elukoha juriidilise mõiste ülevaatamine; Elukoha mõiste ümbermõtestamine ühiskonnaga
2. E-VALITSEMINE JA ANDMESTUNUD MAAILM	E-riigi arengudimensioonid	Sündmusteenuste arhitektuurile (neljas põlvkond) üleminek e-riigis ning kuue e-riigi dimensiooni järgimine	Nügimine aadressi ja kontaktandmete uuendamiseks Jätkuv proaktiivsetele teenustele üleminek Hääljuhtimisel suhtlusvõimaluste loomine Virtuaalsed avatarid <i>One-stop-shop</i> 'i taasloomine
	Andmevahetus registrites	Ühekordse küsimise printsiibi rakendamiseks vajalike õiguslike ja tehnoloogiliste muudatuste tegemine, arvestades eetiliste ja moraalsete piirangutega	Baasregistrite süsteem Teavitada inimest kord aastas ja paluda kinnitust oma aadressile ja kontaktandmetele „Andmejärv“ X-ruumis (AI agendid) Selge andmestrategie
	Inimeste ootused ja andmehaldus	Selge ja kaasaegne andmenõusolekute süsteem ja nende haldamise võimalus inimestele	Andmenõusolekute süsteemi kasutuselevõtt Andmeallikate põhjal tuletatud elu- ja asukohaandmed <i>Fuzzy data</i> ja tõenäosusliku elukoha kasutamine
	Asukohaandmete senisest parem kasutamine	Isikustatud või isikustamata asukohaandmete kasutamine aadressiandmete täpsustamisel ja teenuste planeerimisel, andmeanalüüsi võimekuse loomine	Inimesega kontakteerumise võimalus, kui asub mingis piirkonnas (eelneval nõusolekul) Reaalajas asukohaandmete kogumine isikustamata kujul, et paremini teenuseid plaanida
3. ELUKOHA-ANDMETE ROLL TULEVIKUS AVALIKE TEENUSTE OSUTAMISEL	Avalikud teenused digitaalses maailmas	Avalike teenuste digitaliseerimise ohtude ja võimaluste analüüs, et tajuda elukohaandmete võimalikke rolle tulevikus	Tehnoloogilise võimekuse analüüs Digilõhe ohtude analüüs, ühiskondlik arutelu arengusuuna teemal

STSENAARIUMID

Selleks, et paremini mõista avalike teenuste seoseid inimese elukoha- ja kontaktandmetega muutavas e-riigi kontekstis, loodi arengustsenaariumid, mis lähtusid töö käigus tuvastatud kaudsete tegurite raamistikust. Ühest küljest oli stsenaariumiloo eesmärk näidata, millised võivad olla avalike teenuste tulevikutrajektorid tegurite erineval kombineerimisel. Teine stsenaariumide roll oli näitlikustada, kuidas erinevate halduse ja e-riigi lahendustrajektoride puhul võib elukohaandmete ja kontaktandmete roll ning andmekvaliteedi parandamise võimalused muutuda. See tähendab, et erinevate arengute puhul on asjakohased erinevad lahendused ning nende kavandamise puhul ei tohiks lähtuda *status quo*'st.

STS 1: „MITMEPAIKNE EESTI“	STS 4: „E-RESIDENTIDE EESTI“
DETSENTRALISEERITUD E-RIIGI ALGATUSED, UUS ADMINISTRATIIVNE KORRALDUS	TSENTRAALSEM (KOORDINEERITUM) E-RIIGI LÄHENEMINE, UUS ADMINISTRATIIVNE KORRALDUS
<p>Elu muutub mobiilsemaks/virtuaalsemaks ning ka riik hakkab otsima võimalusi avalike teenuste lahtisidumiseks inimese elukohast nii, et see arvestaks mitmepaikse eluviisiga. Kodaniku jaoks toob see kaasa asukohasõltumatamad avalikud teenused, mis ei ole seotud aadressiga. Paraneb aadressiandmete täpsus, sest kaob motivatsioon luiskamiseks ning riik nügib kodanikke oma andmeid õigeaks märkima. E-riigi poolel jätkuvad praegused arengud – #Bürokraati, riikliku postkasti, nõusolekuteenuse, proaktiivsete teenuste jne arendamine. Inimese vaatest on olukord portaalide ja teenuste rohkuse tõttu segane. Riiklik postkast on üks mitmest suhtlusviisist riigiga. Jätkuvalt tuleb oma andmeid esitada korduvalt.</p>	<p>Inimese jaoks on avalik sektor kuskil taustal ja ta teab selle toimimisest aina vähem. On raske eristada, kust lõpeb riik ja kust algab erasektor. Elukohaandmetega on lihtne – aeg-ajalt küsib riik, kas soovid ümber registreerida, sest algoritmid jälgivad asukohta pidevalt ning oskavad anda soovitusi.</p> <p>Paljude jaoks on andmekasutus riigi ja erasektori vahel hägustunud, aga sellel polegi vahet. Saad teenuseid seal, kus oled ja millal neid vaja on. Murekohaks on liigne jälgimine ja andmete turvalisus. Mis hetkel teab riik liiga palju?</p> <p>Osa inimeste jaoks on see ületanud taluvuspiiri ja nemad on oma andmenõusolekud „kinni keeranud“. Riik on hädas, kuidas korraldada teenuseid, sest nende osutamine on loodud eeldusega, et inimene on valmis oma andmeid jagama.</p>
STS 2: „(PEAAEGU) SAMAVIISI EDASI“	STS 3: „RIIK KUI PLATVORM“
DETSENTRALISEERITUD E-RIIGI ALGATUSED, SENINE ADMINISTRATIIVNE KORRALDUS	TSENTRAALSEM (KOORDINEERITUM) E-RIIGI LÄHENEMINE, SENINE ADMINISTRATIIVNE KORRALDUS
<p>Elukohaandmete täpsustamiseks ning riigikodaniku suhtluse parandamiseks on mitmeid paralleelseid algatusi – riikliku postkasti andmete parandamine ja kodanike nügimine oma andmete parandamiseks. Samal ajal jätkub andmete korduv kogumine erinevates portaalides. Inimestel ei ole aga suurt motivatsiooni midagi muuta, sest olulised teenused on seotud sellega, millises kohalikus omavalitsuses nad on end elama registreerinud. Riiklik postkast on olemas ja toimib, aga kuna kõik asutused seda ei kasuta, siis suhtleb inimene riigiga jätkuvalt erinevaid kanaleid pidi ja valitseb segadus.</p>	<p>Riigiteenused on internetis kõik ühes kohas, mitmes kanalis ning riigiga suhtlemine on lihtne ja sujuv – riik on üks paljudest platvormidest, mida kasutada ja alati „kohal“. E-teenuste leidmine ei ole keerukas ja tsentraalsemas lähenemises on eriti rõhku pandud teenusedisainile, et kõik oleks sama mugav nagu Google'i teenuste kasutamine nutitefonis. Põhiliselt ei pane inimene neid asju täheleegi.</p> <p>Kohalikud teenused on jätkuvalt seotud elukohaga. See tekitab ka e-teenuste ja andmehalduse arengutakistuse. Tekivad paralleelsed maailmad – inimese juriidiline aadress, millega keegi ei arvesta, ning faktiline elukoht, mis on riigile teada. Riigi tasandi lennuka innovatsiooniga uudse andmevahetuskivi loomisest ja kodanikuportaali uuendamisel ei suuda kõik ametiasutused kaasa tulla.</p> <p>Rahvastikuregistri tähtsus väheneb, sest on olemas paremaid ja asjalikumaid viise inimese elukoha teadasaamiseks. Rahulolematuse kohalike teenuste seotusega süveneb ning pikas plaanis hakkab eraturult peale tulev paindlik teenuse osutamine varakamaid inimesi riigilt endale napsama.</p>